

PRIKAZ KNJIGE

# Ideal i profesija. Uspomene revolucionara

MILOVAN ĐILAS

Beograd, Vukotić Medija, 2024., 632 str.

Milovan Đilas Đido, crnogorski i jugoslavenski političar, publicist i književnik (1911 — 1995), osigurao je svoje mjesto u povijesnom sjećanju i pamćenju barem zbog tri razloga: bio je jedan od najistaknutijih vođa Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) koja je vodila najuspješniji pokret otpora u Drugom svjetskom ratu u Europi, ostvarila pobjedu u NOB-u te stvorila socijalističku federativnu Jugoslaviju; postao je najpoznatiji i najutjecajniji komunistički disident na Zapadu; ostavio je iza sebe respektabilan književni i publicistički opus. Njegova publicistička djela svjedoče o burnim i dramatičnim vremenima i otkrivaju i kritički valoriziraju ideološke, društvene i političke aspekte epohe u kojoj je živio, ali i izražavaju njegov nesumnjiv literarni talent.<sup>1</sup> Đilasova dubinska kritika komunizma postala je važnim dijelom suvremene političke misli. Književni kritičari i proučavatelji njegovog književnog djela, žale što zbog svog političkog rada nije bio više posvećen literaturi.

Knjiga *Ideal i profesija. Uspomene revolucionara* pripada memoarskoj literaturi. Riječ je o sjećanjima i zapisima iz razdoblja 1929. — 1941., pisanim 1955. i 1956., kada je Đilas već bio isključen iz političkog i javnog života. Rukopis je za tisak priredio njegov sin Aleksa,<sup>2</sup> opremivši knjigu vlastitim predgovorom (str. 5 — 9) i kronologijom očeva života i rada, koja uključuje i popis njegovih djela kao i najvažnija djela o njemu (589 — 611), te brojnim bilješkama. Tiskane su

- 1 *Besuđna zemlja* (1958; *Nova klasa. Kritika savremenog komunizma* (London 1961); *Razgovori sa Staljinom* (Beograd 1962); *Nesavršeno društvo* (London 1969); *Sjećanje jednog revolucionara* (Oksford 1973); *Revolucionarni rat* (London 1980); *Tito – Priča iznutra* (London 1980); *Pisma iz zatvora* (posmrtno, Beograd 2016); *Raspad i rat. Dnevnik 1989 — 1995* (posmrtno, Beograd 2022)
- 2 Aleksa Đilas (Beograd, 1953), studirao filozofiju u Beogradu, Beču i Grazu, doktorirao sociologiju na Londonskoj školi za ekonomiju i političke znanosti. Priredio zajedno s V. Ivanovićem zbirku eseja *Demokratske reforme* (London, 1982) i *Zbornik o ljudskim pravima* (London, 1983). Autor je studije *Osporavana zemlja: jugoslovenstvo i revolucija* (Beograd, Književne novine, 1990).

i Đilasove obiteljske fotografije (612 — 625). Dodan je i prilog “Iz prikaza u američkoj štampi” (626 — 627). Aleksa, koji je ujedno i urednik izdanja, izvornom je naslovu dodao podnaslov: *Uspomene revolucionara*.

/

U *prvom dijelu* knjige naslovljenom *IDEAL* (poglavlja: Nezadovoljnici; Buntovnici; Revolucionari; Komunisti) Đilas piše o svom dolasku na studij u Beograd 1929. godine, gdje je upisao na Filozofskom fakultetu grupu za jugoslavenšku književnost s ambicijom da se bavi književnim radom, opisuje stanje na Univerzitetu, prva poznanstva i prve spoznaje o političkom organiziranju i djelovanju. Intenzivno se uključuje u događanja i ubrzo postaje jedan od vođa u studentskim protestnim akcijama protiv Šestojanuarske diktature kralja Aleksandra. Ubrzo se povezuje s komunistima, u uvjerenju da će oni svojom borbenošću i ideologijom, utemeljenoj na “naučnom socijalizmu” Marxa i Lenjina i teoriji i praksi sssr-a, prve zemlje socijalizma, postati vodeća snaga društvenog preobražaja. Godine 1933. uhapšen je i osuđen na kaznu od tri godine zatvora koju izdržava najprije na Adi Ciganliji u Beogradu, a potom u Sremskoj Mitrovici i Lepoglavi. Detaljno opisuje stanje u zatvoru, torturu kojoj su izloženi komunisti i koju je i osobno podnio te prikazuje odnose među političkim zatvorenicima. S velikom preciznošću oslikava akcije koje se vode za bolje zatvorske uvjete i protiv represivnih mjera zatvorskog sustava. Uz komuniste kao najbrojnije političke zatvorenike tu su i hrvatski nacionalisti, od pojedinaca koji su optuženi i zatvoreni zbog terorističkih ili drugih nasilnih djela protiv države do nekih istaknutih pripadnika HSS-a. Posebno se osvrće na 1935. kada dolazi do ključne promjene i među komunistima i nacionalistima, koji su dotada sudjelovali u zajedničkim akcijama protiv zatvorske uprave. Peti kongres Kominterne u Moskvi definira politiku narodnog fronta, strategiju okupljanja svih naprednih snaga protiv fašizma, koja obvezuje i KPJ. Mijenja se i stav Kominterne prema Jugoslaviji: ona nije više “versajska tvorevina” koja se treba raspasti, nego treba ostati jedinstvena država. Najveći broj nacionalista, nakon učvršćenja nacista na vlasti u Njemačkoj, okreće se fašizmu i prihvaća ustašku ideologiju Ante Pavelića. Komunisti i nacionalisti dolaze na suprotne pozicije i postaju politički neprijatelji, kako u pogledu političkih i socijalnih tema tako i u odnosu prema Jugoslaviji.

Đilas svjedoči i o nizu drugih tema: obiteljskih, socijalnih, literarnih pa čak i intimnih. Otvoreno, literarno uvjerljivo, opisuje svoju ljubavnu vezu sa studenticom i kasnije istaknutom revolucionarkom, Mitrom Mitrović, koja će postati njegova prva supruga. Prikazuje i svoje literarne pokušaje s ciljem da ostvari karijeru pisca, ali politički revolucionarni rad postupno postaje njegovo životno opredjeljenje.

*Drugi dio* knjige, naslovljen PROFESIJA (poglavljja: Novi načini; Novi vođi; Novo vođstvo), obuhvaća razdoblje od Đilasova izlaska iz zatvora 1936. do travanjskog rata 1941., kada nacistička Njemačka napada Jugoslaviju. Prvi mu je zadatak bio da uređuje tek pokrenuti partijski organ *Komunist*, što mu je otvorilo vrata za bavljenje pisanjem i ideološko-teorijskim radom. Ubrzo postaje jedan od vodećih partijskih ideologa. To je razdoblje velikih provala i hapšenja brojnih komunista u Beogradu i Srbiji i Crnoj Gori. On praktički postaje profesionalni revolucionar i sve svoje snage usmjerava na politički rad. Veliko značenje za konsolidaciju Partije pridaje prvom dolasku u Beograd u proljeće 1937. jednog člana centralnog rukovodstva KPJ. Riječ je o Josipu Brozu Titu, s kojim se susreće i koji na njega ostavlja pozitivan dojam. Naznaka je to novih odnosa jer je dotadašnje rukovodstvo bilo uglavnom izvan zemlje, neposredno zavisno od Kominterne. Na Titov zahtjev predlaže dva značajna kadrovska rješenja – Aleksandra Rankovića, “dobrog radnika” u beogradsko partijsko rukovodstvo te Ivu Lolu Ribara “jednog boljeg i politički razvijenog omladinca” za nepoznatu funkciju. U to doba Partija učvršćuje svoju organizaciju, raščičava frakcijske borbe i osuđuje “antipartijsko djelovanje” Petka Miletića, definira u skladu sa stavovima Kominterne politiku narodnog fronta te pod Titovim odlučujućim utjecajem postupno stvara “novo vođstvo” u zemlji, u koje ulaze mlađi komunisti, neopterećeni podjelama i frakcionaškim borbama: Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Sreten Žujović, Rade Končar, Franc Leskošek, Ivo Lola Ribar, Miha Marinko... I sam Milovan Đilas postaje član Politbiroa KPJ.

Đilas sudjeluje u svim važnijim aktivnostima KPJ, koja se suočava s mnogim problemima i dilemama. Organizira odlazak dobrovoljaca u Španjolski građanski rat, pokušava organizirati sindikalnu aktivnost, u cilju realizacije politike narodnog fronta izgrađuje odnos s građanskim strankama, nastoji osigurati pomoć drugovima u zatvorima... Zajedno s Rankovićem predano radi na jačanju KPJ u Srbiji i Crnoj Gori, posebno na širenju njezinog utjecaja među radnicima, surađuje s komunistima u Hrvatskoj i Sloveniji te nastoji

osposobiti partijske organizacije u Bosni i Hercegovini i Makedoniji za snažniji aktivizam.

Partija se suočava i s tri krupna problema, vezana prije svega za SSSR, u koji se gledalo kao uzor. To su ponajprije staljinističke čistke 1937. — 1938., o kojima opširno piše građanska štampa. Drugo je sovjetsko-njemački pakt iz 1939., koji zbuñuje komuniste jer je politika Narodnog fronta do jučer bila uperena protiv fašizma i nacizma, a treći je sovjetsko-finski rat 1940. u kojem Sovjeti trpe teške udarce od male Finske. Đilas sudjeluje u najozbiljnijim ideološkim raspravama, čvrsto zagovarajući ortodokosne partijske stavove staljinističke provenijencije. Što se tiče Staljinovih montiranih procesa, kaže da je vjerovao “da u tim procesima ništa nije izmišljeno i da su oni opravdani u svakom pogledu” (133). Opravdava pakt Hitler — Staljin, a u raspravi o karakteru 2. svjetskog rata, koji započinje u rujnu 1939., prihvaća Staljinovu tezu da je riječ o “imperijalističkom ratu”.

Đilas detaljno opisuje beogradske demonstracije protiv pristupanja Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu. Komunisti nastoje osigurati važno mjesto u narodnom bunt, pa na velikom skupu u Beogradu u ime KPJ govori i Đilas. Doživio je i bombardiranje Beograda, opisujući stanje rečenicom: “U Beogradu je vladao očaj, užas i smrt, u unutrašnjosti bezglavost i rasulo” (577). Svjedočio je mučnom stanju i raspoloženju nakon dolaska Nijemaca. Zapisi završavaju prikazom aktivnosti Partije na početku okupacije. Tzv. majskim savjetovanjem vodećih komunista u Zagrebu i prije napada Njemačke na SSSR, KPJ praktički napušta tezu o dvije faze socijalističke revolucije, utvrđuje strategiju obrane Jugoslavije, odlučuje se za ratne pripreme i definira narodno-oslobodilački karakter rata. Đilas zaključuje “mi komunisti treba da uzmemo vlast nakon sloma Nemaca, a ne neka druga partija ili organizacija” (584).

/

Mnoštvo je tema i pitanja o kojima se može pisati povodom ove Đilasove knjige, ali ono što bi današnjem čitatelju moglo bilo najzanimljivije je kako je i zašto Đilas postao komunist, kako je shvaćao suštinu komunističke ideologije i kako je praktički u tadašnjim teškim uvjetima djelovao kao komunist. Važno je to razumjeti jer na osnovi toga ideološkog i političkog sklopa KPJ ulazi u Drugi svjetski rat, vodi antifašistički pokret i formira novu “Titovu” Jugoslaviju.

Ključno mjesto Đilasovovog opredjeljenja za komunizam je život u zaostaljoj, korupcionaškoj i represivnoj državi i uvjerenje u nužnost njezine duboke revolucionarne transformacije u korist porobljenih radnih slojeva društva. Svi negativni aspekti političkog i društvenog života dolaze do izražaja nakon uvođenja tzv. Šestojanuarske diktature. To je vrijeme kada Đilas kao i većina mladih ljudi tog vremena bolno i dramatično doživljava zaostalost, socijalnu bijedu, nepravde i neslobode. Komunizam nije tek neka daleka vizija humanista i naprednih intelektualaca, već se tada prihvaća kao realna mogućnost i alternativa koja se ostvaruje u sssr-u, zemlji Oktobarske revolucije. Za Đilasa je temeljno moralno i političko opredjeljenje sudjelovati u preobrazbi društva i boriti se za socijalnu pravdu i jednakost.

Do odlaska u zatvor 1933. Đilas se tek upoznaje s literaturom, sudjeluje u partijskim diskusijama i aktivnostima, ali pravo ideološko obrazovanje dobiva u zatvoru. Prihvaća ključni aspekt te ideologije: komunisti na temelju marksizma-lenjinizma nose naučni pogled na razvoj ljudskog društva, koji vodi revoluciji i socijalizmu. Iz te pozicije definira se odnos prema buržoaziji, klasnom i nacionalnom pitanju, sindikatima, građanskim strankama. U cilju spoznaje znanstvenog karaktera socijalizma, komunisti se moraju stalno ideološki obrazovati i uzdizati. Zatvor je za komuniste škola ideološkog obrazovanja, tu se čita komunistička literatura, prevode Marxove knjige (Moša Pijade i Rodoljub Čolaković prevode Marxov *Kapital*) i vode rasprave. Đilas konstatira da za vrijeme održavanja kazne nije bila tiskana Staljinova Historija *СРР/б*, ali kaže:

No, i bez nje, na robiji su već bili, samim razvitkom i unutarnjim borbama, učvršćeni mnogi idejni osnovi pokreta: npr "neodvojivost" socijalizma od Marksovog materijalizma, apsolutnost dijalektike u svim oblastima sveta i života, univerzalnost marksizma kao naučnog metoda, partijnost nauke itd. Lenjinizam, odnosno staljinizam, nalazili su ovdje plodno tlo ... glavna snaga komunizma i komunističkih pokreta je u tome što "poseduju" sistematizovani pogled na svet i "opšti metod". (261)

Komunisti se moraju organizirati u čvrstu revolucionarnu monolitnu partiju, dokraja angažiranih i predanih članova, spremnih na žrtvu. Idejna borba, kako bi pridobili radničke i seljačke mase i suzbio se utjecaj buržoaskih i malograđanskih ideologija, je imperativ. Vjera u Staljina i sssr daje komunistima snagu da istraju čak i u najtežim uvjetima. U diskusiji s nepartijcem ali

simpatizerom komunista, književnikom Jovanom Popovićem, koji je sumnjao u opravdanost moskovskih sudskih procesa i osuda, Đilas iznosi jedno od temeljenih svojih uvjerenja iz toga doba:

(...) učešće u partijskom radu daje onu punu objektivnost koju prijatelji Partije, nalazeći se izvan, ne mogu da imaju samim tim što svim svojim bićem ne učestvuju u jednom objektivnom istorijskom procesu, čiji je izvršilac komunistička organizacija. (str. 133)

Đilas temeljito opisuje aktivnosti u kojima sudjeluje na tragu svog ideološkog uvjerenja i opredjeljenja, od Univerzitetu preko zatvora do onih kada postaje član najvišeg rukovodstva, pod Titovim vodstvom boljševizirane Partije. Ta borba pretpostavlja praktičke aktivnosti, ali i stalnu idejnu borbu protiv frakcionaštva, lijevih i desnih “skretanja”, oportunističkih, otpadnika od pokreta, slabog držanja prema klasnom neprijatelju i slično. Izuzetno je važan prikaz sukoba unutar komunista: uvjeti borbe i teškoće, teror režima uvjetuju tajnost djelovanja i osobnu čvrstinu i snagu članova. Takav ambijent rađa strahove od provala, vodi u međusobnu sumnjičavost i intrige. Stalno se “otkrivaju” i politički kvalificiraju lijevi i desni; trockisti; oportunisti, avanturisti. To će nažalost ostaviti traga i na uvjete i prilike u vremenu kad komunisti preuzmu vladajuće državne funkcije.

Ističe nesebičnost komunista kao ideal: “Nisam video skoro nijednog da je postao komunistom iz ambicije i koristoljublja, sve dok izgledi za osvajanje vlasti nisu postali očiti” (146). Posebnost komunista pokazuje se i u odnosu prema zatvoru:

(...) mi komunisti nismo dobijali uslovni otpust – niti smo ga tražili, niti su nam vlasti davale. Mi smo bili nepopravljivi samim time jer se nismo odriicali ni na rečima od komunizma. Takvo što se smatralo među komunistima sramotom i izdajom, i događalo se veoma retko da je neko tražio pomilovanje i sl. Mi komunisti smo izdržavali punu kaznu. (242)

/

O mnogim temama i pitanjima, o kojima Đilas piše, puno je govoreno i pisano u socijalističkom razdoblju. Ono što je svakako posebno vrijedno je neposred-

ni iskaz jednog od najvažnijih sudionika, pisan s odmakom, u vrijeme kada je on sam napustio većinu svojih ranijih uvjerenja. Svjedočenje o tome tko su bili stvarni nosioci komunističke ideje i pokreta je posebno zanimljivo jer je dovedena u pitanje teza o komunizmu kao primarno radničkom pitanju i pokretu. U komunističkoj partiji našli su se u vodećoj ulozi prije svega obrazovani kadrovi, intelektualci, pisci, umjetnici, znanstvenici, koji su oblikovali ideologiju, organizirali pokret i predstavljali vodeću snagu. Đilas piše:

Ako su beda, očajanje i besperspektivnost masa mogle podsticati i podsticale komuniste na akciju – niko komunista nije postao jer se i lično našao u takvom položaju. Naprotiv, svaki se od njih postajući komunistom odrekao mnogočeg, razorio ne samo dotadašnje pojmove nego i svoju dotadašnju egzistenciju. U svojoj struci, da tako kažem, svaki komunista – pre nego je to postao – bio je među najboljima i nije bio kao takav ničim ugrožen u svom opstanku, pa čak ni u prosperitetu”. (149)

Posebnu vrijednost ovih Đilasovih memoara imaju zapisi o brojnim ličnostima komunističkog i radničkog pokreta kao i nekim suvremenicima. Tito, Ranković, Moša Pijade, Andrija Hebrang, Veselin Masleša, Ivo Lola Ribar, Svetozar Vukmanović, Boris Kidrič, Rodoljub Čolaković, Koča Popović, Ivan Milutinović, Svetozar Vukmanović i mnogi drugi ovdje su kompleksno prikazani, sa svojim revolucionarnim opredjeljenjima i djelovanjem, ali i ljudskim vrlinama i manama. Značajno mjesto dao je i komunistima koji su u 1930-ih imali važnu ulogu, ali su iz različitih razloga otpali ili bili isključivani iz pokreta (Sima Marković, Petko Miletić, Adolf Muk i dr.) Zanimljivi su i sadržajni prikazi i ličnosti s Beogradskog univerziteta, iz građanskog političkog života (Bogdan Popović, Dragoljub Jovanović, Većeslav Vilder) pa čak i nositelja policijskog i zatvorskog represivnog sustava (upravitelji zatvora, zloglasni policajci).

Tita je, nakon prvih susreta kad još nije zauzeo mjesto generalnog sekretara KPJ, doživio kao autoritativnog i samouvjerenog partijskog funkcionara. To što je poticao iz radničkih redova dodatno je pojačavalo njegovo značenje jer je u to doba među komunistima vladalo uvjerenje da su radnici istinska snaga pokreta. Zanimljiva je sintetička ocjena o Titu:

Položaj Titov u tom Centralnom komitetu bio je izuzetan već zbog toga što je Kominternu jedino njega bliže i znala, dala

mu poverenje i priznala Centralni komitet kakav je on predložio. On je u Centralnom komitetu faktički imao pravo veta, iako je to samo jedared istakao. Njegova reč je bila ne samo poslednja i odlučujuća, nego nije trpeo ni duge diskusije i ubeđivanja, čak ni u pitanjima kad bi očito njegov stav bio rezultat neznanja ili zablude. Takav odnos bio je i ostao. On je takođe bio rezultat ne samo dotadašnjih prilika u Partiji, ličnih odlika i nasleđenih odnosa i pojmova. Svi smo mi prihvatili takav odnos iz revolucionarne discipline: Kominternu je dala čoveka i u koga ima poverenje i njegova uloga i vlast moraju biti izuzetni... Makar smo ponekad i gundali protiv nekih samovoljnih Titovih postupaka i nerazumevanja, nikad niko od nas se ne samo nije usudio, nego ni pomislio da učini nešto da se ti odnosi promene. (427 — 428)

Rankovića je cijenio kao izuzetnog organizatora i moralnog čovjeka. Za Ivu Lolu Ribara nije znao da će ga Tito postaviti za sekretara SKOP-a. Da je znao ne bi ga predložio, jer je Lola u očima partijaca

...bio tek nešto više od običnog simpatizera iz buržoaske porodice i njegov nagli uspon ga je odmah doveo u neprirodne odnose, koje je i on sam shvatio – da daje direktive ljudima koji su od njega bili i stariji i iskusniji, a naročito partijniji. (396)

Ipak je zaključio da se “Titov izbor pokazao ne samo smeo, nego i pravilan”.

/

Za hrvatske čitatelje, osim dubljih saznanja o stvaranju komunističke organizacije i ideologije i Titove uloge, svakako će najzanimljiviji biti zapisi o hrvatskim političkim ljudima s kojima se Đilas susretao i surađivao. Dok govori o zatvorskom razdoblju piše o hrvatskim političkim osuđenima: komunistima (Andrija Hebrang, Ognjen Prica, Pavle Pap, Marijan Stilinović, Mirko Bukovec, Josip Kraš, Otokar Keršovani, Zvonko Tkalec, Mile Počuća, Đuro Salaj) i nacionalistima (Juraj Juco Rukavina, Stipe Javor, Dragutin Toth, Božidar Cerovski, Marko Ožanić) te HSS-ovcima (Šime Balen, Martin Franekić).

Za Hebranga, osuđenika na 12-godišnju zatvorsku kaznu, kaže da je bio “iznutra hrabar i čvrst, jer nije prezao od sudara, niti se u njima zbunjivao. Nije

se plašio da bude u manjini, čak i sam samcit.” Stvarni vođa frakcije u borbi protiv Petka Miletića bio je Hebrang. Prica je zauzimao središnje mjesto u ideološkim raspravama. Kraša je smatrao previše tvrdoglavim i nepopustljivim. Marijan Stilinović je bio “predusretljiv” i ostavljao je “prijatan utisak”, ali njegov komitet nije patio “od preterane borbenosti”, misleći na to da je Stilinović bio sekretar zatvorskog partijskog komiteta.

U prvom planu među nacionalistima bio je Juco Rukavina, jedan od vodećih ustaša u režimu NDH-a, koji je u početku surađivao s komunistima, ali nakon što je režim poslije ubojstva kralja Aleksandra u Marseilleu pojačao teror a komunisti počeli zagovarati opstanak Jugoslavije, postaje odani Pavelićev sljedbenik i žestoki protivnik Kraljevine Jugoslavije.

O “radićevcima” nije imao visoko mišljenje jer njihov je mentalitet bio “kao i njihova ideologija, neborben i pomirljiv”. Jedino je uvažavao Šimu Balenu, kao mladog intelektualca, koji će poslije pričii komunistima.

Vrijedni su zapisi i o drugim hrvatskim komunistima s kojima se susreće u fazi konsolidacije KPJ i dolasku Tita na čelo: Radi Končaru, Marku Oreškoviću, Andriji Žaji i Dragi Petroviću. (423 — 426).

Đilas puno pažnje posvećuje “sukobu s Krležom” (519 — 528) stavlajući ga u kontekst različitih shvaćanja u Partiji o potrebi partijnosti u književnosti i umjetnosti. U diskusiji s Radovanom Zogovićem, glavnim zagovornikom tih tendencija, Krleža se suprotstavlja tezom protiv podčinjavanja umjetničkih sloboda bilo kakovom političkom projektu. No, pravi problem s Krležom bio je što on nije vjerovao u staljinističke čistke u kojima su i vodeći hrvatski i jugoslavenski komunisti bili proglašavani špijunima i neprijateljima i likvidirani, a među njima i neki Krležini prijatelji.

Đilas otkriva još jedan aspekt u sukobu s Krležom. Smatrajući važnim rješavanje hrvatskog pitanja, iza kojeg je stao “jedinstven hrvatski narod”, u borbi protiv “velikosrpske hegemonije”, Krleža se opirao “izgradnji Partije na novim osnovama – centralizmu, vojničkoj disciplini i idejama lenjinizma u njihovoj staljinističkoj varijanti” (522). Komentirajući vječno pitanje o neodlasku Krleže u partizane Đilas zaključuje:

Ja mislim da se kod Krleže radilo, sem ostalog, o običnom ljudskom kukavičluku. A on nije hteo ni da se zalaže za stvar za koju nije bio ni uveren. Sem toga, on je čovek koji se na organski način gadi rata i ratnih strahota. (526)



Đilasova knjiga je izvanredno publicističko i literarno djelo. Autor je uspio ostvariti iskren i objektivan pristup iako se našao odstranjen iz pokreta kojem je sve dao. Uzdigao se iznad svake lične povrijeđenosti i malicioznosti. To mu je omogućilo da i najsloženijim temama pristupi otvoreno i sadržajno, da obrazloži ideološke postavke koje su u osnovi bile zablude, pogotovo u odnosu na Staljina i sssr te da prikaže unutarnje frakcionaške borbe koje su u Partiji, u pragmatičnoj fazi vladanja, završavale odstranjenjem iz pokreta a nerijetko i likvidacijama. Precizan opis događanja, karakterizacija likova, dinamičan način pričanja, brojne stilske i jezične figure daju knjizi poseban pečat.

Đilas je kao i svi “junaci”, “junak” svoga doba. Rješavao je probleme i pitanja koja su imala realno utemeljenje, jedinstveni i neponovljivi povijesni kontekst. I odgovori na te probleme i pitanja mogli su biti samo iz iskustava, teorije i prakse toga konteksta. Bio je uvjeren da komunistički pokret otvara nove ljudske slobode i afirmira rad i stvaralaštva na korist radnih slojeva i društva u cjelini.

Knjiga Milovana Đilasa *Ideal i profesija* vrlo je kvalitetno izdanje, što treba prvenstveno zahvaliti priređivaču i uredniku Aleksu Đilasu, Milovanovom sinu iz drugog braka sa Štefanijom Barić, zagrebačkom skojevkom i partizankom, koja je po zadatku radila u CK KPJ u Beogradu. Uz vrlo informativni predgovor i sadržajnu kronologiju Đilasovog života i rada, posebnu vrijednost imaju bilješke (ukupno 163), s vrlo preciznim i korisnim podacima. One na određeni način potvrđuju Đilasove teze o bespoštednom žrtvovanju kao jednom od temeljnih načela u ponašanju revolucionara i komunista. U njima su navedena brojna imena mladih ljudi koji su svoj život završili u ratnim prilikama 1941. — 1945. na strani narodnooslobodilačke i antifašističke borbe. Ove bilješke su svojevrsna “enciklopedija mrtvih”.

Izrazito angažiran stav i pošten pristup priređivača vidljiv je i u nekim kritičkim napomenama u odnosu na autora rukopisa knjige *Ideal i profesija*.

Jedina ozbiljna primjedba knjizi je nedostatak imenskog kazala (indeksa imena).

Bilo bi posebno važno da knjigu čitaju ne samo mladi istraživači već i šira publika, zainteresirana za politička i društvena kretanja u ne tako davnoj prošlosti. Ograničenje je, naravno, u samoj dostupnosti knjige u hrvatskim

knjižnicama i knjižarama. Ovdje će pronaći autentično svjedočenje ne samo o suštini i sadržaju jedne ideologije i pokreta nego i o uvjetima i okolnostima u kojima je ona nastajala. Jedna generacija se, bez obzira na svoja ideološka i politička lutanja pa i zablude, borila za neke od sloboda i ljudskih i socijalnih prava koje ljudi danas uživaju, doživljavajući ih kao nešto što im pripada bez svijesti o tome da su one rezultat teške i krvave borbe u kojoj su mnogi stradali. Na svoj način Đilas je i sam od revolucionara i ratnog pobjednika postao žrtva poretka i režima za koji se borio.

*Ilija Ranić*